

УДК 165(410)(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.3>**М. В. Грицишина**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9919-1561>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії

Рівненського державного гуманітарного університету

ВЧЕННЯ Ф. БЕКОНА ПРО ПРИРОДНУ ТА ІНДУКТИВНУ ІСТОРІЮ ЯК ОСНОВУ ГНОСЕОЛОГІЧНОЇ БУДОВИ АНГЛІЙСЬКОГО ЕМПІРИЗМУ

Постановка проблеми. Філософське знання являється знанням принципово критичним. Філософ повинен постійно вносити у все здоровий скептицизм, не приймати нічого на віру, без жалю виставляти на розгляд всі свої докази та аргументи. Філософія виносить на розумний суд раціональної критики все, включаючи свої особисті форми, думки, сприйняття та уяви. Критична дистанція між тим що пізнається та тим, хто пізнає – це необхідна умова продуктивності будь-якого наукового дослідження. Філософія, що порвала з критикою, рано чи пізно вироджується в догматичну теорію, ідеологію. Однак, філософське знання і альтернативне. На будь-яке фундаментальне питання філософія має дуже велику кількість відповідей – різних, а іноді, навіть, протилежних. Але переваги кожної із цих відповідей не такі переконливі як це може здатися на перший погляд. Матеріалістична відповідь, наприклад, не завжди є вірною і прогресивною, а ідеалістична – хибна і консервативна. Тут очевидно є речі, які не можна відкинути за допомогою однієї тільки аргументації.

Філософський вибір відбувається не за допомогою логіки або ж інтелектуального розрахунку, а швидше всього разом, тут залучені логіка надання переваги, симпатії, любові.

Мета статті. Розкриття змісту трансформації вчення про природну та індуктивну історію у філософському вченні Ф. Бекона та їх впливу на основоположні концепції англійського емпіризму. Оскільки теорія Ф. Бекона передбачає, що все пізнання людини має своїм джерелом вираження почуттів, отриманих під впливом матеріальних об'єктів, що навіть в своїй фантазії людина не може вийти за межі матеріалу, що надається органами відчуттів, хоч спосіб розташування цього матеріалу може бути і довільним. По суті, в цих коротких роздумах Бекона окреслено коло ідей, на яких засновано гносеологічні будови англійського емпіризму. Але вже в Гобса ці ідеї мають чітке механістичне забарвлення. В роздумах Дж. Локка з'являються перші ознаки суб'єктивізму в трактуванні чуттєвого досвіду, які отримали повний розвиток у Дж. Берклі та Д. Юма. В будь-якому випадку Бекон стоїть вище наступ-

них інтерпретаторів емпіризму, як і в розумінні абстрагуючої діяльності розуму, яку він здійснює при раціональній обробці даних досвіду. Якщо Берклі та Юм вважали вираження розуму лише блідими копіями вираження почуттів, а універсальні поняття математики – продуктом довільної згоди людей, який не стосується досвіду, то Бекон розвиває теорію відволікання розумом загального від поодиноких речей, яке в кінцевому випадку знаходить своє вираження в законі речей, або їх «формі».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню даної філософської концепції Ф. Бекона присвячені праці таких сучасних філософів – теоретиків лібералізму – зокрема, Дж. Ролза, М. Сендела, Ф. Хайєка, роботи представників філософії постмодернізму, зокрема, Ф. Гваттарі, Ж. Дельоза, Р. Рорті, М. Фуко та ін. Теоретико-методологічною основою дослідження є праці історико-філософського, герменевтичного та методологічного спрямування – Г. Аляєва, О. Александрової, В. Андрущенко, І. Бичка, Н. Виноградова, С. Гогоцького, Л. Губерського, А. Конверського, С. Куцепал, Ю. Кушакова, В. Лук'янця, Ю. Михаленка, В. Татаркевича, П. Шашкевича, В. Шинкарука, В. Ярошовця та ін. А також зарубіжні дослідження – Д. Антисері, М. Вартофського, Н. Гільє, В. Гюсле, Б. Рассела, Д. Реале, Г. Скірбекка, Р. Скратона, К. Фішера та ін.

Виклад основного матеріалу. «Форма», або закон, це для Бекона відображення об'єктивно загального в речах. Чуттєве пізнання безпосередньо знайомить нас лише з явищами природи, але, щоб проникнути в їх сутність, розкрити закон явищ, необхідно їх розтлумачити. Для цього Бекон і розробляє новий індуктивний метод, який має спиратися не на випадкові, окремі «вираження» – улюблений предмет спекуляцій ідеалістичного емпіризму, – а на досвід, всебічний і підготований для узагальнення. Систематичне накопичення і попередня обробка досвіду є справою «природної історії».

Наука повинна бути заснована на досвіді, але в силу його різноманітності в ньому неможливо розібратися без відповідного підходу. Узагальнення досвіду і відкриття законів природи

доступне лише індукції, але сама індукція не може постачати матеріал для пізнання. Цим займається природна історія. Отже, перш за все необхідно підготувати достатню і гарну природну історію, яка «є основою справи». Її задача полягає в точному і неупередженому описанні фактів. Беконівська постановка питання досить глибока і не позбавлена елементів історизму. В багатьох випадках Бекон розуміє досвід людини як суспільний, перш за все ремісничо-виробничий, який передається від покоління до покоління в технічних винаходах, в творах науки і мистецтва з допомогою спеціально вироблених організаційних форм, тобто як дослід, нерозривно пов'язаний з людською практикою.

Природна історія, за задумом Бекона, складає третю частину його «Великого Відновлення Наук». Якщо минула спекулятивна філософія і спиралася на досвід, то лише випадковий. У відношенні до досвіду насамперед виявляється протилежність нового, експериментального природознавства до спекулятивної схоластики. Тому Бекон і стверджує, що початок відновлення наук «треба запозичити природній історії».

Бекон пред'являє до своєї природної історії ряд жорстких вимог, турбуючись про те, щоб накопичений в ній досвід був істинно науковим. Перша вимога полягає у строгій перевірці відібраних фактів. До цих пір ті «факти», на які посилались філософи, часто не відповідали вимозі достовірності. Деякі «вчені», каже Бекон, «прийняли для побудови чи укріплення своєї філософії якісь плітки про досвід і як би мову про нього чи його подих і приписали їм все ж значення законного свідоцтва». Але необхідно, щоб природна історія була «придатною до основ філософії», була істинною і строгою.

Якщо розповідна природна історія підкреслює відмінність досвіду від теорії, відому самостійність експериментування, то індуктивна історія віддає належне зв'язку досвіду з теорією, адже вже на цьому рівні починається узагальнення досвіду. Природна історія не тільки приділяє увагу індивідам, але й по суті трактує про види, так як завдяки існуючому в багатьох відношеннях схожості між всіма предметами, які входять в один вид, можна сказати: «якщо відомий один, то відомі й усі».

Матеріал в індуктивній історії повинен бути підготовленим до узагальнення шляхом відбору і систематизації фактів. Природна історія при наявності матеріалу «наскільки різноманітна і розсіяна, що приведе розум до спантеличеності і розладу, якщо не буде встановлено і запропоновано належним чином». Індуктивна історія характеризується «відбором і розміщенням, яке враховує подальше» і має на меті «створити надійний і зручний доступ до природи і постачати розуму доброякісний і добре підготовлений матеріал».

Індуктивна історія, на відміну від розповідної, повинна звертати увагу на причини явищ, «а не обмежуватися їх простим описом». В індуктивній історії необхідно «всебічно звертати увагу» на дослідження подібних речей, адже це «починає будувати науки». Спільне і відмінне в речах, за Беконом, встановлюється за допомогою спеціально призначених для цього таблиць. Нехай від даних досвіду до встановлення законів природи він ділить схематично на три частини: 1) природна історія; 2) таблиці і співставлення прикладів; 3) наведення. Тільки останню, третю частину прийнято називати індукцією. Однак усі три частини суттєві для тлумачення природи. Але дві перші – підготовчі для першої; тому остання повинна визначати їх зміст. Індукція має на меті відшукання законів природи, або її «форм».

Згідно Бекона, універсум в цілому не має іншої причини, крім самого себе; причиною ж будь-якого явища і будь-якої речі може бути тільки інше явище, чи інша річ. Тому-то він не схвалював тих, які шукали причину загального, та не прагнули «до пізнання причин нижчих і підпорядкованих речей».

Для позначення причин Бекон користувався відомому з часів Платона і Аристотеля терміном «форма». Основою для нього служить тлумачення форми як причини, вираженої в законі природи, або аксіомі. Для позначення причини Бекон знаходить й інші синоніми, стверджуючи, що форма і закон це «одне і те ж».

Пізнання, за Беконом, є занурення від поверхні явищ до суті речей. Форми ж повинні відрізнятися універсальністю. Причиною білизни, згідно Бекона, може бути тонка суміш води і повітря, як у снігу чи піні. Але тут назва часткова, що має конкретне втілення, тобто фізична, причина. Це не є форма, тобто загальна причина білизни, придатна для пояснення довільного її прояву, наприклад, білизни суміші повітря із скляним порошком. Конкретна причина – це «лише діюча причина, яка є не чим іншим, як носієм» форм.

Раціональний аналіз витікає з фактів через «часткові форми» до «більших форм», або найбільш абстрактних понять про речі та їх властивості. Однак, ці поняття, на відміну від абстракцій спекулятивної філософії засновані на конкретному дослідженні речей.

Хоча Бекон не зробив якихось фундаментальних природничо-наукових відкриттів (як, наприклад, Галілей і Ньютон), він може бути визнаний родоначальником досвідних наук Нового часу, тому що він висунув на перший план проблеми дослідження природи, а його велика програма багато в чому передбачила шляхи розвитку природознавства. Під впливом виробництва природознавство домоглося успіхів наприкінці XVI –

початку XVII століть. Серед передових учених уже складалося представлення про те, яким повинний бути науковий метод. Але, в цілому науці не вистачало ідейного зв'язку, продуманих організаційних форм, відмінкового методу дослідження. Яка-небудь окрема наукова дисципліна не могла вирішити загальних проблем, їх могла вирішити тільки філософія. Бекон зосередив увагу на проблемах методології з метою забезпечити подальший стійкий прогрес природознавства. «Бекон вірив, що він володіє методом, із допомогою якого завдяки індукції можна буде досягати куди кращих результатів. Він прагнув, приміром, виявити природу тіла, що на його думку (цілком слушно), полягає у швидких нерегульованих рухах невеличких частинок тіл. Згідно з тим методом, він намірявся укласти реєстри гарячих тіл, реєстри холодних тіл і реєстри тіл із різним ступенем нагрівання...» [4, с. 455]. Увага до проблем методу свідчила, що він вірно угадав переломний момент у розвитку науки, коли різко зріс вплив природознавства на виробництво і на формування світогляду.

У методологічному обґрунтуванні науки Бекон розрізняв два аспекти: 1) критичний, розрахований на подолання перешкод до пізнання, що кореняться в його соціальних і гносеологічних особливостях; 2) позитивний, що складається в обґрунтуванні необхідності введення нового методу й у його розробці. Критична частина повинна передувати позитивній. Професор Базельського університету Г. Хойсслер правильно зауважує, що раніш ніж Декарт Бекон починав філософію з руйнівної частини, з радикального сумніву.

Ф. Бекон із усією гостротою ставить проблему наукового методу пізнання, без якого «розум, наданий самому собі, у людині розважливий, терплячий і обережний, якщо вона не стримується яким-небудь забобонам, породженням загальноприйнятими думками, може дечого досягти на цьому широкому шляху, але далеко піти не може; без постійної підтримки і напрямку розум ... зовсім не здатний сам собою проникнути в таємниці природи» [5, с. 13].

Свій метод Бекон розглядає не як винахід розуму, не як продукт історичного розвитку, а як природний метод, що «є щирий і мимовільний шлях людського розуму». Людство легко зрозуміє і засвоїть його, якщо воно виконає дві необхідних умови: перша – відкине всі помилкові поняття і теорії, і друге, – якщо буде тримати свою думку у вузді і не дозволить їй відразу кидатись до самих широких узагальнень. Форма застосування свого методу Бекон не вважає незмінним, вони будуть уточнюватися і збагачуватися разом з розвитком наук: розглядаючи розум людський не тільки стосовно властивим йому здібностям, але і стосовно застосування і пристосування його до предметів

разом з винаходами пропорційно буде зростати і саме мистецтво винаходу. А основою винаходу, по Бекону, є саме метод. Тому Бекон вважає потрібним вивчення минулих помилок, тому що це загострює наш розум як знаряддя пізнання.

Бекон не заперечує ролі загальних принципів у теорії пізнання, а лише заперечує шлях їхнього виведення. В афоризмі 24 «Нового Органона» він підкреслює значення, виведених на підставі численних спостережень, загальних принципів для подальшого розпізнавання фактів: «Принципи, витягнуті з приватних фактів, у відомому порядку і при сприятливому методі ведуть легко до нових приватних фактів і в такий спосіб не дають заснути» [5, с. 24].

Висновки, отримані в результаті дослідження, можна представити так. Для Бекона наука є наука досвіду і складається в застосуванні раціонального методу до почуттєвих даних. Індукції, аналіз, порівняння, спостереження, експерименти суть головні умови раціонального методу.

Задача дослідження, за Беконем, полягає в тім, щоб вивчивши властивості, ми зуміли наслідувати природу, штучно створювати аналогічні з діючими в ній механізми для скорення природи. Але не можна обмежитися пасивним наслідуванням природі, треба змінювати наявні тіла шляхом внесення в них нових властивостей.

Критикуючи сучасну магію, що займається пророкуванням, він висуває питання про наукове передбачення, обґрунтованому на знанні властивостей і науковому досвіді.

Установлення Беконем багатьох різновидів досвіду має тільки обмежене значення. Те нове, що було висунуто в цій області Беконем і за що Маркс називає його «засновником усієї досвідченої науки Нового часу», – теоретичне обґрунтування експерименту.

Бекон указує, що його індуктивний метод різко відрізняється від індукції, що він безпідставно приписує Аристотелю, тому що той рід індукції, що задовольняється одним перерахуванням, є не більш, як дитячий метод, що веде до скоростиглих висновків і піддається найбільшій небезпеці при першій зустрічі із суперечним прикладом, узагалі ж він робить висновок на підставі занадто невеликого числа фактів і тому ж таких, котрі щохвилини зустрічаються.

Індуктивний метод Ф. Бекона включає в себе етапи збирання фактів та їх систематизацію, а також проведення експерименту.

Ф. Бекон критикує індукцію сучасних йому натуралістів, що роблять узагальнення в рамках вузької області, на невеликому числі спостережень. Ці спостереження носять випадковий характер.

Критика Беконем двох методів індукції була спрямована проти двох форм схоластичної індукції: повної і неповної.

Одна його не задовольняє, тому що не дає міцності знань, а інша – тому що не веде до широких узагальнень, що можуть розкрити закономірності природи.

Бертран Рассел називає індуктивний метод Бекона хибним «...через недостатній наголос на важливості гіпотез. Він сподівався, що просте впорядкування даних виявить слушні гіпотези, але таке трапляється рідко. Здебільшого висунування гіпотез – найважче в науковій роботі, саме для цього й потрібні найбільші здібності... Деякі гіпотези є, звичайно, необхідним вступом до збирання фактів, оскільки вибір фактів вимагає відповідного критерію» [4, с. 456].

Але ж Бекон наголошує на існуванні «...істинно корисної індукції, яка складається у відкритті і у науковому доказі, робить вибір між спостереженнями і досвідами, відокремлюючи від обраної маси шляхом належних виключень і відсікань непереконливі факти, потім, установивши достатнє число положень, вона зупиняється на підтверджуючих і вже тримається їх» [5, с. 41].

Таким чином, на думку Ф. Бекона, індуктивний метод вимагає аналітичного дослідження, в результаті якого все недостовірне, відкидається, а на основі великої кількості достовірних спостережень виводяться аксіоми і закони.

Література

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії : підручник. Київ : Либідь, 2001. 408 с.
2. Гусев В.І. Західна філософія Нового Часу. XVII-XVIIIст. : підручник. Київ : Либідь, 1998. 368 с.
3. Історія філософії : підручник / Ярошовець В. І., Бичко І. В., Бугров В. А. та ін. ; за ред. В.І. Ярошовця. Київ : ПАРАПАН, 2002. 774 с.
4. Рассел Б. Історія західної філософії / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Таращука. Київ : Основи, 1995. 758 с.
5. Bacon Francis. The New Organon. CreateSpace Independent Publishing Platform (April 21, 2017). 166 p.
6. Francisci Baconi Baronis De Verulamio De Dignitate Et Augmentis Scientiarum / Francis Bacon. Wirceburgi: Stahel, 1779. 329 p.
7. The Encyclopedia of Philosophy. New York – London: Macmillan publishing, 1972. Vol. 3-4.
8. Woolhouse R. S. The Empiricists / A History of Western Philosophy. Oxford: Oxford univ. press, 1988. Vol. 5. Pp. 74–107.

Анотація

Грицишина М. В. Вчення Ф. Бекона про природну та індуктивну історію як основу гносеологічної будови англійського емпіризму. – Стаття.

У статті розглядається суттєва для сучасної філософії та науки проблема – проблема людського пізнання. Теорія Ф. Бекона передбачає, що все пізнання людини має своїм джерелом вираження почуттів, отриманих під впливом матеріальних об'єктів. Усвідомлення того,

що навіть в своїй фантазії людина не може вийти за межі матеріалу, отриманого органами відчуттів, хоч спосіб розташування цього матеріалу може бути і довільним. По суті, в цих коротких роздумах, Ф. Бекон окреслено коло ідей, на яких засновано гносеологічні будови англійського емпіризму. Наука повинна бути заснована на досвіді, але в силу його різноманітності в ньому неможливо розібратися без відповідного підходу.

Філософ широко розвиває теорію відволікання розумом загального від поодиноких речей, яке в кінцевому випадку знаходить своє вираження в законі речей, або їх «формі». Для Бекона «форма», або закон, це свого роду відображення об'єктивно загального в речах. Чуттєве пізнання безпосередньо знайомить нас лише з явищами природи, але, щоб проникнути в їх сутність, розкрити закон явищ, необхідно їх розтлумачити. Для цього Бекон і розробляє новий індуктивний метод, який має спиратися не на випадкові, окремі «вираження» – улюблений предмет спекуляції ідеалістичного емпіризму, – а на досвід, всебічний і підготований для узагальнення. Систематичне накопичення і попередня обробка досвіду є справою «природної історії».

Наука ж повинна бути заснована на досвіді, але в силу його різноманітності в ньому неможливо розібратися без відповідного підходу. Узагальнення досвіду і відкриття законів природи доступне лише індукції, але сама індукція не може постачати матеріал для пізнання. Цим займається природна історія. Отже, перш за все необхідно підготувати достатню і гарну природну історію, яка «є основою справи». Її задача полягає в точному і неупередженому описі фактів. Беконівська постановка питання досить глибока і не позбавлена елементів історизму. В багатьох випадках Ф. Бекон розуміє досвід людини як суспільний, перш за все ремісно-виробничий, який передається від покоління до покоління в технічних винаходах, в творах науки і мистецтва з допомогою спеціально вироблених організаційних форм, тобто як дослід, нерозривно пов'язаний з людською практикою.

Ключові слова: філософія, досвід, форма, метод, індукція, пізнання.

Summary

Grytsyshyna M. V. F. Bacon's doctrine of natural and inductive history as the basis of the epistemological structure of English empiricism. – Article.

The article considers a problem essential for modern philosophy and science: the problem of human cognition. F. Bacon's theory assumes that all human cognition has as its source the expression of feelings obtained under the influence of material objects. The awareness that even in one's fantasy a person cannot go beyond the material received by the senses, although the arrangement of this material can be arbitrary. In fact, in these short reflections, F. Bacon outlines the circle of ideas on which the epistemological structures of English empiricism are based. Science should be based on experience, but due to its diversity, it is impossible to understand it without an appropriate approach.

The philosopher widely develops the theory of the mind's distraction of the general from individual things, which ultimately finds its expression in the law of things, or their "form". For Bacon, "form", or law, is

a kind of reflection of the objectively general in things. Sensory cognition directly acquaints us only with the phenomena of nature, but in order to penetrate into their essence, to reveal the law of phenomena, it is necessary to interpret them. For this, Bacon develops a new inductive method, which should be based not on random, separate "expressions" – the favorite subject of speculation of idealistic empiricism – but on experience, comprehensive and prepared for generalization. Systematic accumulation and preliminary processing of experience is a matter of "natural history".

Science should be based on experience, but due to its diversity, it is impossible to understand it without an appropriate approach. The generalization of experience and the discovery of the laws of nature is available only by

induction, but induction itself cannot supply the material for knowledge. This is what natural history deals with. So, first of all, it is necessary to prepare a sufficient and good natural history, which "is the basis of the case." Its task is to accurately and impartially describe the facts. Bacon's formulation of the question is quite deep and not without elements of historicism. In many cases, F. Bacon understands human experience as social, primarily craft-production, which is transmitted from generation to generation in technical inventions, in works of science and art with the help of specially developed organizational forms, that is, as an experience inextricably linked with human practice.

Key words: philosophy, experience, form, method, induction, cognition.